

9. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні від 09.09.2013 № 787// Наказ Міністерства охорони здоров'я України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/z1697-13>.

10. Суррогатное материнство в Италии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://surrogacyinfo.net/ru/zakonodatelstvo/italiya.html>.

11. Legal aspects in European countries [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mother-surrogate.info/legal-aspects-in-european-countries/>.

12. G12 Country Regulations of Assisted Reproductive Technologies [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cbhd.org/content/g12-country-regulations-assisted-reproductive-technologies>.

13. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

14. Репродуктивне здоров'я та репродуктивні права [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://reprohealth.info/uk/for/men_and_women/rhr/grp.

УДК 347.211

ДАНИЛЕНКО О.В.

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ БЕЗГОТІВКОВИХ ГРОШЕЙ У СУЧАСНІЙ НАУЦІ ТА ЮРИДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Статтю присвячено аналізу теорій правової природи безготівкових грошей як об'єкта цивільних прав. Зокрема, розглядаються ключові положення зобов'язальної та речової концепції правової природи грошей у безготівковій формі, відзначаються їх недоліки та переваги. Обґрунтовується висновок, що через протиріччя, які характерні для кожної з вказаних теорій, необхідно об'єднати наукові позиції в цій сфері, що сприятиме узагальненню існуючих підходів у цьому питанні.

Ключові слова: *об'єкти цивільних прав, гроші, правова природа безготівкових грошей, майнові права, речі.*

Статья посвящена анализу теорий правовой природы безналичных денег как объектов гражданских прав. В частности, рассматриваются основные положения обязательственной и вещной концепции правовой природы денег в безналичной форме, отмечаются их недостатки и преимущества. Обосновывается вывод, что из-за противоречий, которые характерны для каждой из указанных теорий, необходимо объединить научные позиции в этой сфере, что будет способствовать обобщению существующих подходов по этому вопросу.

Ключевые слова: *объекты гражданских прав, деньги, правовая природа безналичных денег, имущественные права, вещи.*

The article is devoted to the analysis of theories of legal nature of cashless money as an object of civil laws. In particular, key positions of obligation and material conception of legal nature of money in a cashless form are examined; their defects and advantages are marked. A conclusion is grounded, that through contradictions, that are characteristic for each of the indicated theories, it is necessary to unite scientific positions in the field of it, that will result in generalization of existent approaches through this question.

Key words: *objects of civil rights, money, legal nature of bank money, property rights, things.*

Постановка проблеми. Проблема визначення юридичної природи грошей є не новою, проте залишається досить складною та дискусійною в цивілістичній доктрині. Традиційне для цивільного права розуміння сутності грошей як речей наштовхується на виклики сучасності, пов'язані з розвитком науково-технічного прогресу, новітніх інформаційних технологій та комунікаційних систем, які стали поштовхом для появи безготівкових грошей, а зрештою й так званих «електронних грошей», які не лише посідають гідне місце в економічній структурі суспільного виробництва, але й багато в чому витісняють традиційні гроші. З огляду на це, розглядаючи гроші як об'єкт цивільних прав, не можна залишити поза увагою проблему визначення правової природи безготівкових грошей.

Також слід зауважити, що вирішення питання про природу безготівкових грошових коштів має на меті не лише теоретичний інтерес, а й значну практичну значимість. Це пов'язано передусім з тим, що переважна більшість розрахунків у наш час здійснюється в безготівковій формі, більше того, розрахунки готівкою для юридичних та фізичних осіб обмежені у встановленому законом порядку (п. 3 ст. 1087 ЦК України) [1]. З огляду на зазначене, розробка хибного теоретичного підходу до правової природи безготівкових коштів може призвести відповідно й до помилок у розв'язанні багатьох практичних завдань.

Актуальність теми. У науці цивільного права існує значна кількість підходів до означеного питання, які склалися внаслідок дискусії, що триває понад століття. Це обумовлює потребу докладніше проаналізувати погляди правників на природу безготівкових грошових коштів, що також дасть змогу вирішити питання єдності або розбіжності їх правових режимів з готівкою, а отже, і визначення місця грошей у системі об'єктів цивільних прав взагалі. Матеріалом для написання статті став значний масив як вітчизняних, так і зарубіжних наукових праць, авторами яких є: О.Д. Анциферов [2], М.Л. Башкатов [3], І.А. Безклубий [4], В.В. Вітрянский [5], К. Демушкіна [6], Л.Г. Єфімова [7], Ф.С. Карагусов [8], В.Ф. Кузьмін [9], В.О. Лапача [10], Л.А. Лунц [11], Л.О. Новоселова [12], О.П. Подчерковий [13], Н.Ю. Рассказова [14], І.В. Спасібо-Фатєєва [15], К.Т. Трофимов [16], Є.О. Суханов [17], С.І. Шимон [18], І.А. Шкарінов [19] та ін.

Метою цієї роботи є не пропонування принципово нового вирішення вказаної проблеми або обґрунтування переваги однієї з раніше запропонованих концепцій розуміння правової природи безготівкових грошей, а для підведення підсумків та формування теоретичних узагальнень, які дозволять визначити гроші як особливий об'єкт цивільних прав з метою використання в подальших розвідках.

Виклад основного матеріалу. Щодо правової природи безготівкових грошей у науковій літературі були висловлені різноманітні точки зору, іноді зовсім протилежні за змістом: від повного заперечення існування безготівкових грошей до обґрунтування їх інформаційної природи. Водночас така дискусія досягла певних результатів, які варто проаналізувати та узагальнити.

Загалом спроби вчених-юристів виявити правову сутність безготівкових грошей сприяли формуванню двох різних концепцій: зобов'язальної та речової. Розглянемо послідовно кожну з них і спробуємо визначити найбільш коректний юридичний підхід.

Прихильників зобов'язальної теорії безготівкових грошей об'єднує те, що всі вони визначають природу грошових коштів на банківських рахунках як зобов'язальне право вимоги клієнта до банку, що впливає з договору банківського рахунку. При цьому безготівкові грошові кошти визначаються як запис на відповідному рахунку клієнта в банку, що засвідчують розмір права вимоги власника рахунка в цьому банку [20, с. 552]. Отже, на підставі договору банківського рахунку клієнт передає у власність банку готівкові кошти, а на заміну отримує зобов'язальне право вимоги, безготівкові гроші на рахунку, що таким чином отожднюються з майновими правами. Тому при здійсненні руху безготівкових грошових коштів відбувається обіг саме майнових прав, при цьому перехід таких прав описується авторами за допомогою різних відомих з часів римського права теоретичних конструкцій, таких як: цесія, делегація, переведення боргу [3, с. 80].

Одним із перших серед вітчизняних науковців сформував підхід до розуміння природи безготівкових грошей саме як прав вимоги Л.А. Лунц, який писав: «У результаті зарахування грошової суми на свій поточний рахунок кредитор замість готівкових грошей отримує вимогу до банку...» [11, с. 291]. Зауважимо, що й до тепер значна кількість правників дотримується саме такого розуміння [4, с. 107; 5, с. 172; 12, с. 17; 17, с. 16], більше того, воно використовується в цивілістиці і є загальноприйнятим. На таких же позиціях стоїть і українська судова практика з огляду на роз'яснення Вищого господарського суду України, де розтлумачено порядок застави безготівкових коштів [21, п.п. 3.3]. Разом з тим, незважаючи на широку популярність зазначеного підходу, можна відзначити притаманні йому певні недоліки.

По-перше, неоднозначною є теза про те, що клієнт, відкриваючи рахунок у банку, передає останньому грошові знаки у власність, на заміну отримуючи зобов'язальне право вимоги, що становлять безготівкові грошові кошти. Згідно зі ст. 7 ЗУ «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» банки мають право відкривати своїм клієнтам вкладні (депозитні), поточні та кореспондентські рахунки. Така норма містить визначення зазначених видів рахунків, при цьому вказується, що як вкладний, так і поточний рахунок відкриваються банком клієнтові на договірній основі для зберігання (курсив мій) коштів [22]. Отже, ґрунтуючись на нормативних положеннях, можна констатувати факт, що гроші клієнтів пере-

бувають у банку на умовах зберігання, відповідно банк не набуває права власності на гроші, розміщені на рахунках клієнтів. При цьому він має право використовувати залучені кошти, але така можливість пов'язана не з переходом до банку права власності на залучені кошти, а зі статусом банку як фінансового посередника. Натомість у законодавстві відсутня норма, яка вказувала б на припинення права власності на гроші клієнта банку внаслідок укладення договору банківського рахунку чи банківського вкладу; не передбачено законом і трансформації права власності на гроші у право вимоги до банку. До того ж у згадуваній нормі ЗУ «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» зазначається, що зарахування коштів на рахунок клієнта здійснюється як шляхом внесення їх у готівковій формі, так і шляхом переказу коштів у безготівковій формі з інших рахунків. Зобов'язальні права вимоги до банку, яким є безготівкові грошові кошти, можуть виникати не лише внаслідок передачі клієнтами готівки, але й внаслідок зарахування самих же безготівкових грошових коштів, що видається не зовсім логічним.

По-друге, якщо визнати безготівкові грошові кошти зобов'язальними правами вимоги, то виходить, що кредитор за будь-яким грошовим зобов'язанням може не погодитися на платіж у безготівковій формі, адже майнові права не наділені функцією законного платіжного засобу та й будь-якою функцією грошей взагалі. Як писав В.Ф. Кузьмін: «Право взагалі та право на гроші зокрема не здатне виконувати функції такої економічної категорії, як гроші. Воно не може функціонувати в якості мірила вартості, а відповідно не може бути еквівалентом інших товарів. Право на гроші (у т.ч. і суб'єктивне право в конкретних правовідносинах) не є засобом платежу з тієї причини, що нездатне бути еквівалентом вартості, не може реалізувати ціну товару, якщо не є грошовим виразником його вартості, а без такої реалізації, взагалі не можна вести мову про платіж» [9, с. 16]. З огляду на це випливає, що безготівкові гроші не могли б взагалі називатися грошами, адже законний платіжний засіб є правовою формою грошей як об'єкта цивільних прав. У такому випадку зобов'язання за будь-яким договором (позика, купівлі-продажу і т.д.), якщо розрахунок відбувається в безготівковій формі, за допомогою перерахування безготівкових грошових коштів, які взагалі грошами не є, не можна було б класифікувати як грошове. Разом з тим, розрахунки готівкою обмежені як для фізичних, так і для юридичних осіб на законодавчому рівні, і взагалі перевага в розрахунках надається в безготівковій формі. На практиці більшість грошових зобов'язань виконується шляхом переміщення безготівкових грошових коштів на рахунок контрагентів, які вони відкривають у різних кредитних установах.

По-третє, позиція, за якою безготівкові гроші прирівняні до майнових прав, настановлює на думку, що у разі надання клієнтом доручення банку перерахувати певну суму грошей іншій особі відбувається перерахування не грошових коштів, а перехід зобов'язального права вимоги, який повинен підпорядковуватися режиму обороту зобов'язальних прав. Отже, необхідно визнати, що при безготівкових розрахунках відбувається поступка отримувачу коштів права вимоги платника до банку. Але в більшості випадків, таке право вимоги отримувач пред'являє не банку платника, а банку, в якому розміщено його власний рахунок. Разом з тим відомо, що в разі відчуження майнового права вимоги завжди відбувається заміна сторони кредитора без заміни боржника. У такому випадку виникає як поступка права вимоги, так і переведення боргу, причому останнє здійснюється без згоди кредитора.

Анциферов О.Д. слушно відзначає, що при застосуванні до розрахунків з використанням двох або більше банків конструкції переказу боргу та поступки прав вимоги виникають очевидні протиріччя. Обґрунтовуючи свою точку зору, вчений зазначає, що борг може переказувати тільки боржник, але банк платника не є боржником отримувача, як наслідок, не може переказувати неіснуючий борг перед отримувачем на банк отримувача. Щодо боргу банку платника за договором банківського рахунку перед своїм клієнтом–платником, то переказ такого боргу на банк отримувача означав би виникнення зобов'язального зв'язку між платником в якості кредитора та банком отримувача в якості боржника, що не передбачено законодавством. На думку О.Д. Анциферова, навіть за умови припущення вказаного зобов'язання виникає питання про те, яким чином потім право вимоги до банку отримувача переходить від платника до отримувача [2, с. 13–14]. Таким чином, вибудовується досить складна та незручна теоретична конструкція, що значно ускладнює розрахунки. Казахський цивіліст, спеціаліст у галузі грошей та цінних паперів, Ф.С. Карагусов назвав спроби вчених звести платежі безготівковими грошами до таких інститутів як переведення боргу та новація грошового зобов'язання безперспективними. Дійсно, слід погодитися з думкою автора про те, що, здійснюючи щоденні платежі та розрахунки із використанням свого поточного банківського рахунку, відповідний суб'єкт має на меті виключно виконання ним особисто його зобов'язання сплатити набуті ним товари, роботи чи послуги, при цьому не переводячи борг на когось, не покладаючи на когось виконання свого зобов'язання, не замінюючи це своє грошове зобов'язання іншим зобов'язанням [8, с. 157]. Отже, більш переконливою видається думка, що у такому випадку має місце не перехід права вимоги, а реалізація банком конкретної вимоги клієнта, що виникла на підставі заяви, наприклад, про перерахування грошових коштів, в результаті якої саме право вимоги припиняється [23, с. 32]. До того ж в законі прямо зазначається, що переказ коштів – це рух певної суми коштів (а не прав вимоги до банку), з метою її зарахування на рахунок отримувача або видачі йому у готівковій формі (ст. 1 ЗУ «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні») [22].

По-четверте, визнаючи природу безготівкових грошей як майнових прав вимоги до банку, необхідно було б погодитися з можливістю поширення на них ознак майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин. Однак, як справедливо зазначає вітчизняний спеціаліст у сфері майнових прав С.І. Шимон: «Безготівкові гроші за своєю природою не тотожні оборотоздатним майновим правам вимоги, суттєво від них відрізняються». При цьому автор вказує на відмінності між безготівковими грошами та майновими правами вимоги, які полягають у тому, що: 1) гроші є засобом платежу та мірилом майнової вартості майнових благ, тоді як майнові права самі підлягають оцінці в грошах; 2) безготівкові гроші обов'язкові до прийняття, тоді як для «розрахунків» майновим правом вимоги необхідна домовленість сторін; 3) обмеження обігу безготівкових грошей можливе на підставі закону, тоді як обмеження оборотоздатності майнових прав може здійснюватися й на основі правочину між учасниками; 4) майновому праву вимоги протистоїть обов'язок боржника задовольнити вимогу шляхом надання майнового блага з майна боржника. Тоді як обов'язок банку видати та передати гроші з рахунка клієнта здійснюється не за рахунок майна банку, а зі складу тих коштів, які належать клієнтові, внесені ним чи надійшли на його рахунок від інших суб'єктів; 5) безготівкові гроші можуть виступати об'єктом суб'єктивного майнового права вимоги; 6) майнові права обмежені строком позовної давності, після чого їхня цінність втрачається, тоді як безготівкові гроші цінності ніколи не втрачають, право розпоряджатися ними не обмежене строком; 7) цінність майнового права як об'єкта забезпечується обов'язком боржника передати визначені майнові блага, тоді як безготівкові гроші мають мінову вартість самі по собі та можуть забезпечувати згадану цінність майнового права вимоги [18, с. 376–377].

Таким чином, оцінюючи все вищеперераховане, необхідно зазначити, що всі названі погляди на правову природу безготівкових грошей як майнових прав вимоги, не можуть претендувати на повноту та всебічність, оскільки містять низку недоліків. Разом з тим, не можна заперечувати зв'язок безготівкових грошей із майновими правами. На нашу думку, причиною їх спорідненості можна назвати історію появи дематеріалізованих грошей. Адже якщо уважно проаналізувати еволюцію грошей, то можна помітити, що поява безготівкової їх форми пов'язана із використанням в якості платіжного інструменту таких цінних паперів, як вексель або чек, які теж здатні слугувати для обміну та розрахунків. Так, на етапі, коли науково-технічний прогрес та інформаційні технології не досягли сучасного рівня розвитку, оплата боргів та витрат у безготівковій формі здійснювалися переважно чеками або переводними векселями, тобто за допомогою права вимоги щодо фінансової установи, де були розміщені гроші [24, с. 140]. Тобто роль грошей як платіжного засобу певний період виконували зазначені цінні папери. Однак розвиток ринкових відносин призвів до появи інноваційних продуктів для здійснення платежів, чому звичайно, науково-технічний прогрес і розвиток фінансового ринку, що стало передумовою дематеріалізації самих грошей, можливості їх існування у інформаційному просторі.

Спробуємо проаналізувати протилежні попередньому напрямку погляди науковців, які визнають речову природу безготівкових грошових коштів. Прихильниками або навіть засновниками цієї теорії на пострадянському просторі слід визнати російських цивілісток Є.І. Демушкіну та Л.Г. Єфімову. Так, Є.І. Демушкіна зазначає, що невизнання безготівкових грошей в якості речей підіриває природу грошей як загального засобу обміну товарами, як загального засобу звернення. На її думку, погляди на безготівкові гроші як на майнові права не дають відповіді на питання про те, що є гроші, оскільки значення безготівкових грошей звужується тільки до сфери відносин банк-клієнт [6, с. 38]. Єфімова Л.Г. визначає безготівкові гроші як кредитові залишки різних рахунків клієнтури у банках, на які розповсюджено дію глави 45 ЦК РФ [25, с. 28]. Формуючи правову конструкцію безготівкових грошей, автор приходить до висновку, що в окремих випадках операції з банківськими рахунками (рахунками «депо») здійснюються за правилами, які застосовуються під час передачі готівкових грошей (бездокументарних цінних паперів), тобто речей. На безготівкові гроші (і бездокументарні цінні папери) нерідко поширюються окремі положення права власності. Таким чином, безготівкові гроші – це квазіготівкові, фікція готівкових грошей у визначених законодавством межах [26, с. 102].

Очевидною перевагою викладеної концепції є намагання побудувати моністичне розуміння грошей, не диференціюючи їх залежно від форм на окремі об'єкти. Крім того, позиція Л.Г. Єфімової була підтримана науковцями і стала базисом для обґрунтування можливості застосування речових прав, зокрема права власності на безготівкові кошти, внесені на банківські рахунки [27, с. 263–267; 28, с. 60; 29, с. 25]. Разом з тим, вказана теорія, на наш погляд, також не є бездоганною.

Як бачимо, висновок автора ґрунтується на теоретичних положеннях про фікцію як правовий прийом, описаний Д.І. Мейером. Проте слід погодитися з думкою, що захоплення фікцією як технічним прийомом поза аналізом природи такого прийому небезпечно, оскільки може призвести до помилок [14, с. 139]. Питання про сутність та можливості такого прийому юридичної техніки як фікція потребує окремого аналізу, що виходить за рамки нашого дослідження. Мейер Д.І. писав: «Юридичний побут знайомить нас також з відхиленнями від нормального порядку: визначення, розраховані на відомі факти, набувають сили, хоча останніх (тобто фактів) ми і не вбачаємо. До таких відхилень належать такі випадки: 1) вигадане існування факту, про який відомо, що він зовсім не існує або існує в іншому вигляді: належать сюди так звані вигадки права – *fictiones juris*...» [30, с. 54]. Муравйов М.М., автор статті «Правова природа безготівкових грошей» [31], слушно відзначає думку Н.О. Нерсесова

з приводу сутності фікції: «Взагалі фікція призводить до хибного та неправильного уявлення про поняття; вона дає підставу визнавати те, чого не існує в дійсності. Фікція має місце там, де до таких фактичних відносин застосовуються далекі від їх природи юридичні начала; через неї вперше виникає право. Замість того, щоб створити для нових цивільних відносин відповідні їх природі юридичні правила, за допомогою фікції їх обговорюють за існуючими вже нормами. Фікція припускає дві нерівні величини рівними, двое різнорідних відносин тотожними».

На нашу думку, гроші у безготівковій чи готівковій формі не є різнорідними категоріями. Не випадково Ірвінг Фішер ще у минулому називав безготівкові кошти субінститутом грошей [13, с. 163]. Правова система Англії, до речі, виходить з конструкції, яка напрацьована в судах загальної права та «заснована на аналогії між банківським платежем і платежем готівкою» [13, с. 163]. На підтвердження рівності готівкової та безготівкової форми грошей можна навести й норму чинного ЦК України. Так, за ст. 1049 ЦК України позика вважається повернутою в момент передачі позикодавцю речей, визначених родовими ознаками, або зарахування запозиченої грошової суми на його банківський рахунок [1]. Можна стверджувати, що в цьому випадку закон прирівнює готівковий та безготівковий платіж під час виконання зобов'язання. На теоретичному рівні безготівкові гроші як дійсну форму грошей визнають О.П. Подцерковний, Є.О. Алісов [13, с. 163; 32].

На наш погляд, за своєю сутністю безготівкові гроші, як і готівкові, є майновим благом, носієм грошових одиниць. Їх відмінність полягає лише у тому, що вони існують умовно, але у конкретному обсязі, що зафіксований в облікових записках на рахунках, при цьому сприймаються, як реальні гроші. Якщо ж навіть припустити їх різну правову сутність, то це зовсім не означає, що вони мають різні властивості. Навпаки, ці дві категорії є однорідними, такими, що належать до єдиного роду, роду грошей. Послання низки об'єктів у межах певного родового поняття визначається сутністю або змістом. Зміст грошей на сучасному етапі розвитку нашої держави, як було визначено в одній із попередніх робіт, становить грошова одиниця України гривня, що визначена законним платіжним засобом [33]. Заміна такої матеріальної оболонки як грошовий знак на запис на банківському рахунку не означає знищення грошової одиниці, яка продовжує існувати та виконувати функціональне призначення грошей. Таке перетворення виключає лише можливість фізичної передачі грошей та змінює юридичний склад, необхідний для цього. Як слушно зазначається в науковій літературі: «готівковість» та «безготівковість» – це лише зовнішній аспект, форма грошей як об'єкта цивільних правовідносин. Вони втілюють універсальне майнове благо (цінність), виступають власне міноюю вартістю та мірилом мінової вартості інших об'єктів. Від форми грошей не залежить функція, яку вони виконують у цивільному обігу, та їх місце в структурі цивільного правовідношення [18, с. 374–375]. З огляду на це безготівкові кошти не можна назвати вигаданим існуванням факту, фікцією готівкових, що ототожнюються з речами.

Визначаючи природу безготівкових грошових коштів необхідно звернути увагу на позицію О.П. Подцерковного, який вважає, що безготівкові гроші – форма дійсних грошей у вигляді спеціальних записів на банківських рахунках. На думку вченого, безготівкові кошти є записами не лише в економічному, але й юридичному сенсі. Це означає, що безготівковими грошами можуть визнаватися лише ті записи про дійсні гроші, що існують в установленій Національним банком формі (захищеній унормованими технічними засобами, що виключають їх втрату), використовуються в легальній грошовій одиниці. Тобто йдеться не про звичайний запис інформації про гроші, а про такий запис, який підтверджено у встановленій правовий спосіб, що обумовлює здатність таких записів до передачі в специфічній мережі іншим уповноваженим на здійснення таких операцій суб'єктів [13, с. 168].

У цілому, на наш погляд, такий підхід заслуговує на схвалення та може бути підтриманий як найбільш реалістичний з погляду сьогодишньої цивільно-правової дійсності. При цьому, розвиваючи позицію О.П. Подцерковного, слід зауважити, що ми не зводимо безготівкові гроші до записів на банківському рахунку. Іншими словами, записи, які є виразником грошей, легальною грошовою одиницею, самі таким благом не є, вони є основою обліку, здійснюються, змінюються та ліквідуються у встановленій правовий спосіб уповноваженими на те суб'єктами. Записи не наділені оборотоздатністю, нею наділені саме гроші, які посвідчуються або фіксуються записами, а цивільне законодавство регулює юридичні особливості здійснення таких записів.

Вищевикладене свідчить про те, що на відміну від готівкових грошей, передача яких ґрунтується на принципах речового права, передача безготівкових грошей заснована на реалізації зобов'язально-правових механізмів, у яких взаємовідносини сторін чітко визначені законом і вони діють суто в межах своїх повноважень. Тобто, якщо передача готівки ґрунтується на втраті фізичного володіння нею, зі всіма речово-правовими наслідками, то для забезпечення обігу безготівкових коштів у цивільному обороті необхідним є залучення третіх осіб-посередників та інформаційно-комунікаційних систем, діяльність яких визначена та регулюється спеціальними законодавством. Таким чином, стосовно передачі безготівкових грошей законом встановлений зовсім особливий порядок і спосіб його здійснення. Недотримання такого порядку є підставою відсутності переходу прав на вказаний об'єкт цивільних прав. У такому випадку в правовому режимі грошей можна виділити спеціальні правові норми, спрямовані на регулювання відносин, що забезпечують оборотоздатність саме безготівкової форми грошей.

При цьому видається правильним і те, що відносини з приводу безготівкових грошових коштів не можуть бути урегульовані лише в межах зобов'язального права, адже на практиці на безготівкові грошові кошти поширюються окремі положення речово-правового режиму.

Так, законодавство містить низку норм, з аналізу яких можна дійти висновку, що на безготівкові кошти поширюється режим права власності. Зокрема, відповідно до ст. 191 ЦК України підприємство як єдиний майновий комплекс є нерухомістю, тобто може бути об'єктом права власності. До складу підприємства як єдиного майнового комплексу входять у тому числі й права вимоги до банку щодо внесених на рахунок чи у вклад коштів [1].

Крім того, якщо відмовитися від визнання грошових коштів на рахунок власністю клієнта, то стає незрозумілим, на якій правовій підставі до нього можуть бути застосовані такі заходи, як арешт рахунка або конфіскація вкладу. Можливість застосування вказаних заходів підтверджує той факт, що безготівкові грошові кошти на рахунок клієнта входять до складу майна клієнта, що є його власністю.

Однак відповідно до чинних нормативних положень, навіть майнові права для потреб цивільного обігу прирівняні до речей, хоча їх сутність зовсім інша [34]. В даному контексті слухним є судження Д.В. Мурзіна, який зазначив: «... у цивільному праві виникає паралелізм правового регулювання, коли об'єкти формально розділяються, але для регулювання відносин з приводу нових об'єктів використовуються ті ж засоби, що і для існуючих» [35, с. 81]. Такий підхід дозволяє сформулювати висновки, що і до безготівкових грошових коштів можуть застосовуватися всі правила стосовно грошових знаків у вигляді банкнот та монет, на які законодавством поширюється правовий режим речей. Очевидно, що до схожого висновку у пізніх своїх роботах доходить і Л.Г. Єфімова, яка зазначає: «... безготівкові гроші мають змішаний речово-зобов'язальний правовий режим. За своєю початковою природою вони вважаються правами вимоги до банку. Проте в силу юридичної фікції законодавець розповсюджує на безготівкові гроші та бездокументарні цінні папери окремі прийоми правового регулювання речових правовідносин» [7, с. 38]. Виходячи з цього положення можна пояснити всі ті особливості, на які посилаються прихильники речової теорії безготівкових грошей.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначені дискусії, необхідно зупинитися на окремих моментах.

Всі названі нами напрями розвитку вчення про безготівкові грошові кошти є спробою обґрунтування переваги або зобов'язального або речового елемента в процесі виявлення їхньої правової природи. Разом з тим, як бачимо із проведеного аналізу, кожна з моністичних теорій має штучний характер, бо приречена на формування штучних юридичних конструкцій, адже не здатна бездоганно пояснити правову природу досліджуваного об'єкта.

З огляду на протиріччя, що містить кожна з вказаних теорій, видається доречним висновок, що безготівкові грошові кошти з точки зору цивільного права мають подвійну речово-зобов'язальну правову природу. Слід об'єднати наукові позиції щодо зобов'язального та речового розуміння правової природи грошей у безготівковій формі, що сприятиме узагальненню існуючих підходів до цього питання. Зобов'язально-правова природа безготівкових грошей виявляється в наявності зобов'язальних відносин між власником рахунка, на якому обліковуються зазначені кошти, та особою (банком чи іншою фінансовою установою), яка відкрила такий рахунок та здійснює його обслуговування. Окремі положення речового режиму стосуються безготівкових грошей, що насамперед, підкреслює спорідненість їх з готівкою.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України // ВВР України. – 2003. – №№ 40–44. – Ст. 356.
2. Анциферов О.Д. Залог денежных средств на банковском счете [Текст]: монография / О.Д. Анциферов. – М.: Волтерс-Клувер, 2011. – 144с.
3. Башкатов М.Л. Деньги в гражданском праве: очерк некоторых проблем теории [Текст] / М.Л. Башкатов. // Актуальные проблемы гражданского права. Сборник статей. – М.: Норм, 2008. – Вып. 12. – С. 56–80
4. Безклубий І. А. Банківські правочини: цивільно-правові проблеми [Текст]: монографія / І. А. Безклубий. – К. : Вид.-поліг. Центр «Київський університет», 2005. – 378 с.;
5. Витрянский В.В. Договор доверительного управления имуществом [Текст] / В.В. Витрянский – М.: «Статут», 2001. –191 с.;
6. Демушкина Е. Вопросы гражданского права в теории и практике обращения бездокументарных ценных бумаг [Текст] / Е.Демушкина. – М., 1999. – [Електронний ресурс] – Режим доступа: <http://www.mirkin.ru/docs/book027.pdf>;
7. Єфімова Л.Г. Распоряжение безналичными деньгами по российскому законодательству [Текст] / Л.Г. Єфімова. // Закон. – М.: Известия, 2005 № 11. – С. 38–47.
8. Карагузов Ф.С. Ценные бумаги и деньги как объекты гражданских прав: Учебное пособие / Ф.С. Карагузов – Алматы: Научно-издательский центр КООУ, 2009. – 232 с.
9. Кузьмин В.Ф. Кредитные и расчетные правоотношения в промышленности [Текст] / В.Ф. Кузьмин. – М.: Юрид.лит-па, 1975. – 200 с. pravo.znavec.com.ua/books/45/41/#chlist;

11. Лунц Л. А. Деньги и денежные обязательства в гражданском праве [Текст] / Л. А. Лунц. – М.: Статут, 1999. – 352 с.
12. Новоселова Л.А. Проценты по денежным обязательствам [Текст] / Л.А. Новоселова. – М.: Статут, 2000. – 176 с.
13. Подцерковний О. П. Грошові зобов'язання господарського характеру: проблеми теорії та практики [Текст]: монографія / О. П. Подцерковний. – К.: Юстініан, 2006. – 424 с.
14. Рассказова Н.Ю. О деньгах и денежных средствах в гражданском праве [Текст] / Н.Ю. Рассказова // Цивилистические записки. Межвузовский сборник научных трудов. – М., Екатеринбург: Статут, Институт частного права, 2005. – Вып. 4. – С.131–164.
15. Харьковская цивилистическая школа: объекты гражданских прав [Текст]: монография / И.В. Спасибо-Фатеева, В.И. Крат, О.П. Печеный и др.; под общ.ред. И.В. Спасибо-Фатеевой. – Харьков: Право, 2015. – 720 с.
16. Трофимов К.Т. Деньги как объект гражданских прав и предмет банковских сделок [Текст] / К.Т. Трофимов. // Правоведение, – 2004. – № 1. – С. 37–48.
17. Суханов Е. Заем и кредит. Финансирование под уступку денежного требования. Банковский вклад. Банковский счет (главы 42-45) (Комментарий ГК РФ) [Текст] / Е. Суханов. // Хозяйство и право. – 1996. – № 7. – С. 3–25.
18. Шимон С. І. Теорія майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин [Текст]: монографія / С. І. Шимон. – К.: Юрінком Інтер, 2014. – 664 с.
19. Шкаринов И.А. Теория денег: проблемы, которые ждут решения [Текст] / И.А. Шкаринов. // Журнал российского права. – М.: Норма, 1997. – № 4. – С. 109-119.
20. Кредитные организации в России: правовой аспект [Текст] / Отв. ред. Е.А. Павлодский – М.: Волтерс Клувер, 2006, – 624 с.
21. Роз'яснення Вищого арбітражного суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням Закону України «Про заставу» [Електронний ресурс]// Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v_602800-99/conv
22. Закон України «Про платіжні системи і переказ коштів в Україні» // ВВР України. – 2001. – № 29. – Ст. 137.
23. Мовсисян А.А., Овчинникова Н.А. Природа безналичных денег по договору банковского счёта [Текст] / А.А. Мовсисян, Н.А. Овчинникова. // Юридические записки студенческого научного общества. Сборник статей. – 2004, Ярославль: Изд-во Яросл.ун-та. – Вып. 4. – С. 32–33.
24. Саватье Р. Теория обязательств: юридический и экономический очерк [Текст] / Р. Саватье. – М.: Прогресс, 1972. – 440 с.
25. Ефимова Л.Г. Правовые проблемы безналичных денег [Текст] / Л.Г. Ефимова. // Хозяйство и право. – 1997. – № 1. – С. 28–39.
26. Ефимова Л.Г. Правовые аспекты безналичных денег [Текст] / Л.Г. Ефимова. // Закон. – М.: Известия, 1997. № 1. – С. 97–103.
27. Олейник О.М. Основы банковского права: Курс лекций [Текст] / О.М. Олейник. – М.: Юрист, 1997. – 424 с.
28. Дмитренко О. Юридическая конструкция безналичных денег [Текст] / О.Дмитренко // Підприємництво, господарство і право, 2006, № 3 – С. 57-60;
29. Трофимов К. Безналичные деньги. Есть ли они в природе? [Текст] / К. Трофимов // Хозяйство и право. – 1997. – № 3 – С. 19-25.
30. Мейер Д.И. О юридических вымыслах и предположениях, о скрытых и притворных действиях [Текст] / Д.И. Мейер. // Избранные произведения по гражданскому праву. – М.: АО «Центр ЮрИнфоР», 2003. – С. 54–162.
31. Муравйов М.М. Правовая природа безналичных денег [Текст] / М.М. Муравйов. // Бухгалтерия и банки. – 2002. – № 3. – С. 16-21.
32. Алісов Є. О. Гроші і грошовий обіг: теоретичні засади та стан правового регулювання в Україні: монографія / Є. О. Алісов. – Х.: Ксилон, 2004. – 326 с.
33. Даниленко О.В. Щодо поняття грошей у цивільному праві / О. В. Даниленко // Форум права. – 2015. – № 3. – С. 37–44 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_3_9.pdf
34. Спасибо-Фатеева И.В. Понятие имущества и имущественных прав и их места среди объектов гражданских прав. [Текст] / И.В. Спасибо-Фатеева // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна/ Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. – Х.: ХПУ, 2010. – № 929: Серія: ПРАВО, Спец. Вип. – С. 58–66;
35. Мурзин Д.В. Ценные бумаги – бестелесные вещи. Правовые проблемы современной теории ценных бумаг [Текст] / Д.В. Мурзин. – М.: Издательство «Статут», 1998. – 176 с.